Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

PROGRAM NAUKI

W SZKOŁACH POWSZECHNYCH

SIEDMIOKLASOWYCH.

RELIGJA RZYMSKO-KATOLICKA.

WYDANIE TRZECIE.

Cena zasadnicza 0,50.

WARSZAWA — 1923
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĄŻNICY POLSKIEJ TOW. NAUCZ. S. W.
WARSZAWA, NOWY-ŚWIAT Nr. 59. — LWÓW, CZARNIECKIEGO 12.

Program nauki religji rzymsko-katolick. dla siedmioklasowej szkoły powszechnej Zjazd Biskupów Polskich na VI sesji d. 29 sierpnia 1919 r. zatwierdził.

Warszawa, dnia 29 października 1919 r.

† Ks. Dr. H. Przeździecki
— Biskup Podlaski —
Sekretarz Zjazdu.

Druk. „Rola“ J. Buriana, Mazowiecka 11.

PROGRAM NAUKI RELIGJI RZYMSKO-KATOLICKIEJ W SZKOŁACH POWSZECHNYCH.

Cel nauki religji w szkole powszechnej.

1. Nadanie wychowaniu szkolnemu charakteru religijno-moralnego.
2. *Poznanie* zasadniczych prawd objawionych, przyjęcie ich z wiarą i obudzenie gotowości do służby Bożej.
3. Utrwalenie *w pamięci* chrześcijańskich zasad i wyrobienie na ich podstawie prawego sumienia.
4. Rozbudzenie *uczuć* religijnych i umocnienie *woli.*
5. Wdrożenie do rozumnego korzystania ze środków uświęcenia oraz udziału w obrzędach katolickich.
6. Nawiązanie i utrzymanie żywego związku z Kościołem.

PROGRAM DLA SZKOŁY POWSZECHNEJ SIEDMIOKLASOWEJ.

Oddział I-y.

Program ogólny: Nawiązując do tego, co dzieci w wieku przedszkolnym poznały z zakresu religji, należy na podstawie ustnych pogadanek i opowiadań z Historji biblijnej „Starego i Nowego Zakonu“ uprzystępnić prawdy zawarte „w pacierzu“ i ożywić w duszach dzieci miłość ku Bogu, oraz chęć czynienia tylko tego, co się Bogu podoba, a co odpowiada rozumnej naturze ludzkiej.

Program szczegółowy:

A. 1.IX—15.XI. a) Pogadanki wstępne: 1) Pan Jezus wśród dzieci. 2) Krzyż przy drodze. 3) Na przechadzce (świat). 4) Mam ciało i duszę. 5) O Bogu. 6) O trzech Osobach Boskich. 7) Co nam przypomina P. Boga w domu (krzyż, medaljonik, obrazy, kropielniczka). 8) Mój paciorek. 9) W kościele.

b) Opowiadania z Historji biblijnej St. Z.: Stworzenie świata — stworzenie aniołów i ich grzech — Anioł Stróż — stwo-

rzenie pierwszych ludzi — pobyt w raju — przykazanie, dane pierwszym ludziom — grzech pierwszych ludzi, sąd i kara — obietnica zesłania Odkupiciela.

Z tych opowiadań i pogadanek wysnuć zdania: „Jest tylko jeden Bóg“, „Są trzy Osoby Boskie: Bóg Ojciec, Syn Boży, Duch Święty“, „P. Bóg jest wszędzie“, „P. Bóg jest duchem“, „P. Bóg wszystko widzi i wie“, „P. Bóg kocha dobre, a złem się brzydzi“, „P. Bóg nagradza dobrych, a karze złych“, „P. Bóg jest zawsze“. Zbliżyć do duszy dziecięcia pojęcie: „przykazanie“=rozkaz Pana Boga, „kuszenie“ opisać przez przykłady, wzięte z życia dziecięcia, „grzech“=gdy ktoś zrobił to, co się P. Bogu nie podoba, „grzech pierworodny“ = grzech, który przeszedł z Adama i Ewy na ludzi.

Na pamięć wyuczyć: „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus — na wieki wieków. Amen“. — Znak krzyża świętego. — Przyuczyć dzieci, by w różnych potrzebach modliły się krótkiemi westchnieniami, wyjętemi z „Ojcze nasz“ — „Aniele Stróżu“. Modlitwa poranna i wieczorna.

Przy końcu tego okresu ująć przy powtarzaniu całość w słowa: *„Wierzę w Boga, Ojca Wszechmogącego, Stworzyciela nieba i ziemi“.*

B. 16.XI — feryj świąt Bożego Narodzenia.

Nawiązanie do obietnicy zesłania Odkupiciela.

Z Historji biblijnej N. Zakonu: 1) Zwiastowanie narodzenia P. Jezusa i nawiedzenie Elżbiety (złączyć). 2) Narodzenie P. Jezusa. 3) Pasterze przy żłobku P. Jezusa. 4) Nadanie Dzieciątku imienia Jezus i Ofiarowanie. 5) Pokłon 3 Królów. 6) Ucieczka do Egiptu i powrót. 7) Dwunastoletni P. Jezus w świątyni. 8) Życie ukryte P. Jezusa. 9) P. Jezus przy pracy.

Przed świętami Bożego Narodzenia w pogadankach opartych na tem, co dzieci już wiedzą, pouczyć o zwyczajach, związanych z tem świętem i o obrzędach w kościele.

Nauczyć na pamięć: „Jezus Chrystus jest Bogiem i człowiekiem“, „Jezus Chrystus jest Synem Bożym“, „N. Marja Panna jest matką Boga-Człowieka“, „Św. Józef jest opiekunem Pana Jezusa“, „Syn Boży stał się człowiekiem“, „Zdrowaś Marja“.

Ułożyć się z nauczycielem śpiewu o przygotowanie łatwych kolęd.

Przy końcu tego okresu ująć przy powtarzaniu całość w słowa: *„wierzę w Jezusa Chrystusa, Syna Jego jedynego, Pana naszego, który się począł z Ducha świętego, narodził się z Marji Panny“.*

C. Od feryj Bożego Narodzenia do III niedzieli Postu wielkiego.

Historja biblijna N. Zakonu: 1) Chrzest P. Jezusa. 2) Uczniowie P. Jezusa. 3) P. Jezus uczy, jak się mamy modlić. 4) Pan Jezus uczy, jak rozumieć dziesięcioro przykazań. 5) P. Jezus odpuszcza grzechy. 6) P. Jezus uczy, jak mamy miłować P. Boga, siebie i ludzi. 7) P. Jezus uczy o sądzie ostatecznym. 8) Cud w Kanie galilejskiej. 9) Uciszenie burzy na morzu. 10) Uzdrowienie sługi setnika. 11) Rozmnożenie chleba. 12) Wskrzeszenie córki Jaira lub młodzieńca w Naim.

Przy 1-szej katechezie w tym okresie pouczyć o Trójcy św., Chrzcie św. i imieniu „chrześcijanina“; przy 3-ciej i 4-tej należy przystępnie, w formie pogadanek, ułatwić w 2 lekcjach rozumienie słów „modlitwy Pańskiej“ i w 2 lekcjach „Dziesięcioro przykazań“; przy 5-tej o odpuszczeniu grzechów w Spowiedzi św.; przy 8-mej króciutko o małżeństwie; przy 10-tej o ostatniem namaszczeniu; przy 12-tej o śmierci.

Pamięciowo uczą się dzieci: „Dziesięcioro przykazań“, „Dwa przykazania miłości“, najlepiej przez odmawianie chórem w związku z modlitwą.

Uwaga: Ilość godzin w tym okresie C jest tak obliczona, że nawet wtedy, kiedy najwcześniej wypada Wielkanoc, możemy mieć te 14 lekcyj. Gdyby jednak dla jakiej przeszkody nie można było mieć tej liczby godzin, to w takim wypadku można opuścić 2 katechezę, a myśl w niej zawartą złączyć z 3 katechezą; równie można postąpić z katechezą 8-mą. Wmiarę, jak Wielkanoc wypada później — a różnica między najwcześniejszym terminem Wielkanocy a najpóźniejszym może wynosić 35 dni t. j. 7 tygodni — można dołączać nowe opowiadania z publicznej działalności P. Jezusa n. p. przypowieść o miłosiernym Samarytaninie, o bogaczu i Łazarzu, o faryzeuszu i celniku, o synu marnotrawnym — wszystko uproszczone i dostosowane do rozwoju umysłowego dzieci. Oprócz tego można więcej czasu poświęcić na powtarzanie, a wreszcie można opowiadanie o męce P. Jezusa wcześniej zacząć, t. j. od II a nawet I niedzieli postu. — Rozmyśl-

nie unikano tu podziału na części roku cywilnego, a związano podział z rokiem kościelnym, gdyż tylko w ten sposób idą harmonijnie obok siebie opowiadania biblijne i myśli katechizmowe oraz święta roku kościelnego.

Pieśni na czas od skończenia kolęd aż do Popielca należy wybrać łatwe, a jednak jeszcze nie postne, gdyż postne zaczynają się dopiero od Popielca.

D. Od III niedzieli Postu (najpóźniej) do feryj świąt Wielkanocnych.

Historja biblijna N. Zakonu: — o męce P. Jezusa (w streszczeniu) najważniejsze momenty: 1) Ostatnia wieczerza i ustanowienie Najśw. Sakramentu, 2) modlitwa w Ogrojcu, 3) biczowanie, cierniem ukoronowanie i ukrzyżowanie, 4) złożenie do grobu i zmartwychwstanie.

Przy powtarzaniu ująć całość tego okresu w słowa: „*Umęczon pod Ponckim Piłatem, ukrzyżowan, umarł i pogrzebion. Zstąpił do piekieł, trzeciego dnia zmartwychwstał*".

Westchnienie: „Któryś cierpiał za nas rany, Jezu Chryste, zmiłuj się nad nami" i „Niechaj będzie pochwalony Przenajświętszy Sakrament teraz, zawsze i na wieki wieków. Amen" wyuczyć na pamięć i śpiewać. W ostatniej godzinie przed ferjami wielkanocnemi mówić należy jak najprzystępniej o najważniejszych obrzędach Wielkiego Tygodnia i o rezurekcji.

E. Od feryj wielkanocnych do końca roku szkolnego. Historja biblijna N. Zakonu: 1) P. Jezus ukazuje się po zmartwychwstaniu uczniom, 2) P. Jezus ustanawia Kościół, 3) P. Jezus ustanawia Sakrament Pokuty, 4) P. Jezus daje św. Piotrowi władzę nad wszystkimi w Kościele, 5) P. Jezus nakazuje Apostołom nauczać, uświęcać (siedm sakramentów) i rządzić, 6) P. Jezus wniebowstępuje, 7) P. Jezus zsyła Ducha Świętego, 8) Wniebowzięcie N. Marji Panny, 9) o śmierci, 10) o sądzie szczegółowym, 11) o piekle, 12) o czyścu, 13) o niebie, 14) P. Jezus przyjdzie sądzić przy końcu świata wszystkich ludzi. Omówić święta tego okresu.

Przy powtarzaniu nauki z tego okresu ująć całość w słowa: „*Wstąpił na niebiosa, siedzi na prawicy Boga Ojca Wszechmogącego; stamtąd przyjdzie sądzić żywych i umarłych. Wierzę w Ducha Świętego, święty Kościół powszechny, Świętych obcowanie, grzechów odpuszczenie, ciała zmartwychwstanie, żywot wieczny. Amen.*" Pieśni wielkanocne, ku czci N. Marji P. i N. Serca Jezusowego. Wyuczyć na pamięć: akty wiary, nadziei, miłości i żalu.

Resztę czasu do końca roku szkolnego przeznacza się na powtarzanie nabytych wiadomości w ten sposób, że:

1) naukę ze St. Zakonu powtarzamy w następstwie chronologicznem na podstawie obrazów biblijnych;

2) naukę z N. Zakonu według następstwa w Składzie apostolskim przy pomocy obrazów biblijnych, kładąc szczególny nacisk na nauki zawarte w tajemnicach Różańca: Zwiastowanie—Nawiedzenie—Narodzenie—Ofiarowanie — Znalezienie w świątyni; Modlitwa w Ogrójcu — Biczowanie — Cierniem ukoronowanie — Dźwiganie krzyża — Ukrzyżowanie; Zmartwychwstanie — Wniebowstąpienie — Zesłanie Ducha Świętego — Wniebowzięcie — Ukoronowanie N. Marji P.

Kończymy porównaniem życia z podróżą. Przewodnikami: Ojciec św., Księża Biskupi, Kapłani — celem: niebo.

Uwaga: Okres E. nie jest w każdym roku jednakowo długi, podobnie jak okres D. Może on mieć najmniej 9, najwięcej 14 tygodni. Gdyby przeto ze względu na powtarzanie konieczne, przy końcu roku szkolnego, nie można było w takim roku, w którym okres ten jest najkrótszy, przejść wymienionych wyżej 14 lekcyj, to wtedy można złączyć lekcję 9 z 10, a 11 z 12. W roku, gdy ten okres jest dłuższy, można dodać inne opowiadania zdarzeń po zmartwychwstaniu P. Jezusa lub trochę szerzej omówić naukę o Kościele, o uświęceniu dusz (o łasce), zaznajomić dziatwę z nabożeństwem majowem ku czci N. Marji P. i czerwcowem ku czci N. Serca P. Jezusa.

Oddział II-gi.

Program ogólny: Oddział ten po krótkiem powtórzeniu wiadomości z historji biblijnej St. Zakonu z I-go oddziału jest przeznaczony na przygotowanie do I-szej Spowiedzi i I-szej Komunji św., a po przyjęciu tych sakramentów uczy się dziatwa pracować wewnętrznie nad sobą.

Program szczegółowy.

A. 1.IX — 15.XI. — Ogólna myśl tego okresu: „Kto z Bogiem — Bóg z nim", rozwinięta na przykładach z historji biblij-

nej St. Zakonu, które są dalszym ciągiem opowiadań, ukończonych w I oddziale, a obejmują czas od Kaina i Abla aż do wejścia Izraelitów do Ziemi Obiecanej. Aby te opowiadania związać ze sobą, powtarzamy z dziećmi w 3 lekcjach to, co zawarte w programie I oddziału pod A); b). Następne katechezy są: 1) Kain i Abel. 2) Potop. 3) Abraham. 4) Józef wśród braci. 5) Józef na służbie i w więzieniu. 6) Józef wywyższony. 7) Józef przebacza braciom. 8) Narodzenie i uratowanie Mojżesza. 9) Mojżesz na rozkaz Boży wyprowadza lud izraelski z niewoli. 10) Cuda na pustyni. 11) Nadanie dziesięciu przykazań. Przy tych katechezach należy zwrócić uwagę na przymioty Boże, przejawiające się w tych zdarzeniach, a równocześnie obudzić w dzieciach uczucia i postanowienia praktyczne.

Nawiązując do tego pochodu Izraelitów, uczymy: 12) Życie jest podróżą do nieba, 13) towarzystwo w tej drodze: Kościół św. i świętych obcowanie, wodzowie: Ojciec św., Ks. Ks. Biskupi, kapłani (2 katechezy), 14) szata podróżna = łaska poświęcająca, 15) pomoc na tej drodze = łaska uczynkowa i jej działanie, 16) nieprzyjaciele = a) ciało, b) świat, c) szatan.

B. 16.XI — 31.I. 1) Powtórzenie okresu A. 2) Drogowskazami w tej podróży są przykazania: a) Dziesięcioro B. przykazań. b) Pięć przykazań Kościelnych. c) Dwa przykazania miłości (7 katechez). 3) Zejście z dobrej drogi = grzech, jego rodzaje, złość, skutki (2 katechezy; oprzeć na opowiadaniu „Cielec złoty"). 4) Powrót na dobrą drogę = pokuta (oprzeć na opowiadaniu „Wąż miedziany"). 5) Ustanowienie S. Pokuty w wieczerniku. 6) Szafarz S. Pokuty (na przykładzie: P. Jezus bierze na ramiona owieczkę zbłąkaną). 7) Warunki do S. Pokuty na tle opowiadania o „synu marnotrawnym" (5 katechez).

C. 1.II — 15.IV. 1) Powtórzenie okresu B. 2) Techniczne wyćwiczenie w przystępowaniu do S. Pokuty. 3) Opanowanie pamięcią spowiedzi powszechnej i aktu żalu. Doprowadzenie dziatwy do Spowiedzi, przed którą dzieci wspólnie obudzą żal za grzechy.

Tu zaczyna się przygotowanie do S. Ołtarza:

4) Posiłkiem na drodze życia: N. Sakrament Ołtarza (Baranek wielkanocny — manna — woda ze skały). 5) Figura N. Sakramentu w N. Zakonie — rozmnożenie chleba przez P. Jezusa.

6) Obietnica ustanowienia N. Sakramentu w bóżnicy w Kafarnaum. 7) Ustanowienie N. Sakramentu w czasie ostatniej wieczerzy. 8) Cel ustanowienia N. Sakramentu (5 katechez): a) aby się za nas ofiarować we Mszy św., (co to jest Msza św., obrzędy, sposób słuchania), b) aby z nami nawet jako człowiek pozostawał (nawiedzanie), c) aby nas w Komunji św. posilać. 9) Przygotowanie do Komunji św.: a) wewnętrzne: czyste sumienie — nabożne serce (na tle opowiadania o setniku ewangielicznym), b) przygotowanie zewnętrzne (na tle przypowieści o szacie godowej). 10) Skutki godnie przyjętej Komunji św. oraz przestroga przed świętokradztwem (2 katechezy). 11) O samym akcie Komunji św.

D. 16.IV — 30.VI. Wytrwanie po Komunji św. 1) Odnowienie przymierza Chrztu św. (w sam dzień Komunji św.). 2) Częsta Komunja św. (chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj). 3) Modlitwa i Komunja duchowa (Panie, zostań z nami).

Walka na drodze życia (Izraelici w pochodzie walczą). 4) Pasowanie na rycerzy Bożych w bierzmowaniu (4 katechezy). 5) Pomoc N. Marji P. 6) Opieka św. Patrona. 7) Pomoc Anioła Stróża. 8) Wiatyk. 9) Ostatnie Namaszczenie. 10) Zjednoczenie się z P. Jezusem w wieczności.

Przez cały rok budzimy w dzieciach uczucie żalu i miłości ku P. Jezusowi w N. Sakramencie przez modlitwy i pieśni eucharystyczne oraz nawiedzania N. Sakramentu w kościele, przyczem dzieci poznają wszystko, co jest w styczności z Eucharystją.

Oddział III-ci.

Program ogólny: Na podstawie historycznych opowiadań, zaczerpniętych z „Historji biblijnej St. i N. Zakonu" i „Małego katechizmu", należy w pewnym systemie pouczyć dzieci: *„Co P. Bóg dla nas uczynił?"*, przyczem przygodnie należy łączyć wiadomości o obrzędach w związek z pokrewnemi tematami z Historji biblijnej i katechizmu.

Program szczegółowy:

A. 1.IX — 15.XI. *Pan Bóg nas stworzył i przygotował Odkupienie.*

Powtórzenie z Historji biblijnej St. Zakonu opowiadań od stworzenia świata do wejścia Izraelitów do Ziemi obiecanej ze

szczególnym naciskiem na rozwój myśli mesjańskiej, przejawiający się w powtórzonych i coraz bliżej określających przyszłego Odkupiciela obietnicach, figurach mesjańskich i proroctwach tego okresu, aby te wiadomości zmierzały ku Chrystusowi. Z tem złączyć pierwszy artykuł Składu apostolskiego.

Do tych opowiadań dołączyć z epoki sędziów historję Rut i Helego, z epoki zaś królewskiej o Dawidzie.

B. 16.XI — 31.I. *Pan Bóg nas odkupił przez Syna.*

Przechodzimy z Historji biblijnej N. Zakonu opowiadania od zwiastowania narodzenia św. Jana Chrzciciela, powtarzając opowiadania już znane z klas poprzedzających i dodając nowe, z pominięciem ustępów, przedstawiających wrogów Chrystusa Pana, gdyż te będą wzięte w okresie C, gdzie będzie mowa o męce i śmierci P. Jezusa, jako też ustępów, mających wyłącznie etyczny charakter, gdyż te będą zużytkowane w 4-tym oddziale.

Z katechizmu: artykuł II i III Składu apostolskiego.

Z liturgiki: adwent, roraty, obrzędy świąt tego okresu.

C. 1.II — 15.IV. *Ciąg dalszy tematu głównego pod B.*

Z Historji biblijnej: Nienawiść wrogów P. Jezusa — jej przyczyny, podstępne czyny dla szkodzenia P. Jezusowi; przepowiednie P. Jezusa o męce i śmierci, wskrzeszenie Łazarza, uroczysty wjazd P. Jezusa do Jerozolimy — ostatnia wieczerza—opis męki i śmierci P. Jezusa — zmartwychwstanie i ukazywanie się po zmartwychwstaniu.

Z katechizmu: IV i V artykuł Składu apostolskiego.

Z liturgiki: o Poście wielkim, o Tygodniu wielkim, o Wielkanocy.

D. 16.IV—30.VI. *Pan Bóg uświęcił nas przez Ducha Świętego.*

P. Jezus ustanawia Kościół, nadaje Piotrowi św. najwyższą władzę, Apostołom potrójny urząd: nauczycielski, kapłański, pasterski; P. Jezus wniebowstępuje — zsyła Ducha Świętego, a w związku z tem nauka o łasce poświęcającej i posiłkowej, o sakramentach w ogólności i w szczególności, o Mszy św., o rzeczach ostatecznych; całość nauki tego okresu ujmujemy w słowa artykułów V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII Składu apostolskiego, a w ten sposób złączymy historję biblijną z katechizmem. — Akt wiary.

Z liturgiki: o świętach obrzędach tego okresu.

W całym roku szkolnym pieśń kościelna idzie w łączności z okresem roku kościelnego.

Przy końcu każdego okresu i przy końcu roku powtarzanie.

Oddział IV-y.

Program ogólny: Na podstawie *etycznych* opowiadań z historji biblijnej St. i N. Zakonu oraz katechizmu, który w tym roku wysuwa się na pierwszy plan, pouczyć dzieci o tem: *„Cośmy dla Pana Boga uczynić winni?"* Wiadomości z nauki o obrzędach łączymy przygodnie z pokrewnemi tematami; z historji Kościoła i życia świętych czerpiemy przykłady celem uzmysłowienia pewnych etycznych prawd lub stanów duszy.

Program szczegółowy.

A. 1.IX — 15.XI. a) To wszystko, czego uczyły się dzieci w III oddziale, znane jest z objawienia Bożego — w to winniśmy *wierzyć.* Co to znaczy wierzyć — wierzyć po katolicku — w co wierzyć — dlaczego — jak wierzyć. Owocem wiary *poznanie P. Boga.* Akt wiary.

b) Po poznaniu P. Boga budzi się w dziecięciu *cześć należna P. Bogu i nadzieja.* Wyrazem ich modlitwa. Co to jest modlitwa — iloraka może być ze względu na cel, ze względu na siły, które biorą w niej udział — przymioty modlitwy. O „Modlitwie Pańskiej", „Pozdrowieniu anielskiem", „Anioł Pański".

c) Poznawszy P. Boga, jako Ojca najlepszego, odczuwa dziecię *miłość* ku Niemu. Co to znaczy miłować — kogo i jak mamy miłować. (Pojęcia podane w tym okresie pod a), b), c), uzmysławiamy na konkretnych przykładach). O dwu przykazaniach miłości.

B. 16.XI — 31.I. d) Wyrazem miłości jest służyć Bogu t. j. pełnić przykazania. P. Bóg nadaje przykazania a) przy stworzeniu człowieka, b) na górze Synai. c) P. Jezus wykłada myśl w nich zawartą w kazaniu na górze. d) Sumienie przypomina je człowiekowi.

W dziesięciorgu przykazaniach P. Bóg bierze w obronę najwyższe dobra: cześć Bożą w I, imię Boże w II, dzień Boży w III, życie rodzinne w IV, życie duszy i ciała w V, czystość

duszy i ciała w VI i IX, mienie w VII i X, dobre imię, cześć i sławę w VIII.

W nauce o 5-u przykazaniach kościelnych nawiązać do posłannictwa Kościoła i wykazać, że te przykazania są rozszerzeniem III przykazania Boskiego. Szczegółowo przy II kościelnem przykazaniu o Mszy św.

Krótko o prawach świeckich i obowiązkach stanu.

Naukę o przykazaniach należy ilustrować opowiadaniami z historji biblijnej, kościelnej, życia Świętych a szczególnie Patronów Polski.

Przy pojęciu czci liturgicznej — jej rodzajach, objawach — nawiedzić kościół i pouczyć o jego przeznaczeniu, urządzeniu, szatach, naczyniach i t. d.

C. 1.II — 15.IV. *„Czyń dobrze — unikaj złego“.*

a) Na tle przypowieści o sługach i talentach pouczyć o potrzebie dobrych uczynków — o ich istocie—rodzajach; stateczna chęć do dobrych uczynków i wprawa w wykonywaniu ich to cnota: „Pokój ludziom dobrej woli“.

b) Na tle przypowieści o niemiłosiernym słudze pouczyć o istocie grzechu—jego rodzajach — ohydzie — skutkach. O pokusie, o nałogu.

c) O cnotach dziecięcych: 1) pokora (Mat. XVIII. 4: „Kto się uniży, jako to dzieciątko, ten jest większy w królestwie niebieskiem“), 2) modlitwa i praca (na tle opowiadania o Marji i Marcie w Betanji), 3) sztuka słuchania i mówienia (na tle opowiadania o uzdrowieniu głuchoniemego), 4) o poznaniu obowiązku (na tle opowiadania o uzdrowieniu ślepych w okolicy Jerycha. Mat. XX, 33: „Panie, aby otworzone były oczy nasze“), 5) o posłuszeństwie, 6) o zgodzie wśród rodzeństwa. Na podstawie tych nauk uczą się dzieci o konieczności pracy nad udoskonaleniem siebie — poznają trudności — dowiadują się o naturalnych i nadnaturalnych środkach do udoskonalenia się w granicach ich wieku i rozwoju umysłowego.

d) Budzić w dzieciach *poczucie siły* na tle opowiadań o bohaterstwie chrześcijańskiem celem utrwalenia na drodze cnoty.

e) Zakończyć okres przypowieścią o robotnikach w winnicy.

D. 16.IV — 30.VI.

Powtarzanie treści „małego katechizmu“ i „małej historji biblijnej“.

Powtarzanie to skupia się koło wyrazów: „Bóg“, „religja“ „objawienie“, „Pismo św.“, „podanie ustne“, „wiara“, „Kościół“ „łaska“, „sakrament“, „rzeczy ostateczne“, „modlitwa“, „dobry uczynek“, „cnota“, „grzech“, „nałóg“.

Kończymy naukę o celu człowieka: znać P. Boga—wielbić Go, — miłować Go, — służyć Mu a przez to zbawić się.

Pieśni kościelne i wiadomości liturgiczne zgodne z okresami roku kościelnego.

Oddział V-y.

Program ogólny: a) z historji biblijnej St. i N. Zakonu powtórzenie opowiadań już znanych i przyłączenie nowych z dodaniem wiadomości geograficznych o Palestynie;

b) z katechizmu w odpowiedzi na pytanie: *„Co P. Bóg dla nas uczynił?“* pouczenie o 1) stworzeniu, 2) odkupieniu, 3) uświęceniu;

c) z nauki o obrzędach przygodne podanie wiadomości: o czci liturgicznej — o roku kościelnym — o obrzędach przy Mszy św. i sakramentach. Pieśń kościelna, dostosowana do okresu roku kościelnego.

Program szczegółowy.

A. 1.IX — 15.XI. *P. Bóg stworzył świat przygotował odkupienie.*

a) Z historji biblijnej St. Zakonu *najogólniejsze* powtórzenie od stworzenia świata do śmierci Dawida; na nowo należy wziąć od Salomona do końca St. Zakonu ze szczególnem uwzględnieniem działalności proroków oraz bohaterskich wysiłków celem utrzymania samodzielności religijnej i narodowej Izraelitów. Przy końcu tego okresu wiadomości geograficzne, etnograficzne, społeczne, polityczne z czasów bezpośrednich przed narodzeniem P. Jezusa.

b) Z katechizmu wiadomości zasadnicze: religja, objawienie, skarbnice objawienia (Pismo św., podanie ustne), nasz obowią-

zek wobec objawienia (wiara jako stan i jako czyn — jej przymioty — obowiązek wyznania wiary) i I artykuł Składu apostolskiego.

c) Z liturgiki: o obowiązku czci przy sposobności powtarzania organizacji służby Bożej pod górą Synaj i później za Dawida, Salomona i Zorobabela. Pieśni kościelne.

B. 16.XI—31.I. *Syn Boży staje się człowiekiem i przygotowuje ludzkość do rozumienia dzieła odkupienia.*

a) Z historji biblijnej powtórzenie opowiadań znanych z publicznej działalności P. Jezusa i dodanie nowych ze szczególnem uwzględnieniem treści tych ustępów (perykop) ewangelicznych, które są czytane w niedziele i święta we Mszy św., aby plastycznie, żywo przedstawić osobistość P. Jezusa a równocześnie wzbudzić szacunek i wiarę wobec Jego świętej nauki.

b) Z katechizmu II, III artykuł wiary.

c) Z liturgiki: o roku kościelnym: okres Bożego Narodzenia, pieśni adwentowe i kolędy.

C. 1.II — 15.IV. *P. Jezus dokonywa dzieła odkupienia.*

a) Z historji biblijnej: od uroczystego wjazdu do Jerozolimy do Wniebowstąpienia.

b) Z katechizmu: IV—VII artykuł Składu apostolskiego.

c) Z liturgiki: rok kościelny, okres wielkanocny — pieśń kościelna.

D. 16.IV — 30.VI. *O uświęceniu nas przez Ducha Świętego.*

a) Z historji biblijnej: o zesłaniu Ducha Świętego i jego działalności.

b) Z katechizmu: VIII, IX, X artykuł Składu apostolskiego, nauka o łasce, sakramentach, sakramentaliach. Zakończenie o rzeczach ostatecznych, XI, XII artykuł Składu apostolskiego.

c) Z liturgiki: rok kościelny — okres Zielonych Świąt, o kościołach i ich urządzeniu — o cmentarzach.

Oddział VI-y.

Program ogólny: Na podstawie etycznych opowiadań z historji biblijnej St. i N. Zakonu oraz przykładów z historji Kościoła, idąc tokiem katechizmu, należy młodzież pouczyć: *„Cośmy dla P. Boga uczynić winni?“*

Program szczegółowy:

A. 1.IX — 15.XI. Winniśmy

a) *znać P. Boga*—przez wiarę. Wiara—jej przymioty—wyznanie—grzechy przeciwne wierze,

b) *czcić P. Boga* i ufać Mu. Wyrazem tego modlitwa — rodzaje, przymioty—najgłówniejsze i najpiękniejsze modlitwy i ich rozbiór,

c) *miłować P. Boga.* Miłość—jej istota—przedmiot — źródło — pobudki—przymioty—jej wyraz zewnętrzny.

Prowadzi naukę katechizm — ilustruje ją historja biblijna i kościelna — ożywia pieśń kościelna; z liturgiki o symbolach wiary, nadziei, miłości—akty tych cnót.

B. 16.XI — 31.I.

d) *Służyć P. Bogu* przez spełnianie przykazań. Historja przykazań—ich rodzaje.

O sumieniu, o wolnej woli i jej granicach; pouczenie, że przykazania nie są czemś narzuconem, niezgodnem z naturą ludzką, lecz są jej wyrazem i jedyną drogą do ostatecznego celu człowieka.

W dziesięciorgu przykazaniach bierze P. Bóg w obronę najwyższe dobra: cześć Bożą, I; imię Boże, II; dzień Boży, III; życie rodzinne i społeczne, IV; życie duszy i ciała, V; czystość duszy i ciała, VI i IX; mienie, VII i X; dobre imię, cześć i sławę, VIII.

O 5-u przykazaniach kościelnych; nawiązać do posłannictwa Kościoła i wykazać, że te przykazania są rozszerzeniem III przykazania Boskiego. W 6-ym oddziale te przykazania koniecznie należy przejść gruntownej i uwzględnić zmiany, wprowadzone nowym kodeksem prawa kościelnego.

O prawach świeckich i obowiązkach stanu.

Przy nauce o przykazaniach nie ograniczać się do wygłaszania pięknych przestróg, ale ilustrować tę naukę pociągającemi przykładami; większy nacisk należy położyć na pouczenie o obowiązku, niż na wyliczanie grzechów. Mimo to tak winno się przeprowadzić naukę o przykazaniach, by ona wystarczyła do dobrej analizy naszego życia przy rachunku sumienia.

Z liturgiki: nawiedzić kościół i po krótkiej adoracji N. Sakramentu pokazać sprzęty kościelne, szaty liturgiczne, naczynia i pouczyć o ich przeznaczeniu.

C. 1.II — 15.IV. *„Czyń dobrze—unikaj złego"*.

1. a) Co to jest dobry czyn, b) o pozornej i rzeczywistej wartości dobrego czynu (z kazania na górze: modlitwa, post, jałmużna), c) o współdziałaniu naszem z P. Bogiem (o łasce), d) o nagrodzie, e) o cnocie, f) o rodzajach cnót, g) o wzajemnej zależności cnót.

2. O grzechu—jego rodzajach—ohydzie—nałogu; o pokusie—o sposobności do grzechu—o obowiązku walki z grzechem—o środkach naturalnych i nadnaturalnych do zwalczania grzechu. Popęd, namiętność.

3. O doskonałości chrześcijańskiej czyli ideale chrześcijańskim: a) na czem polega wewnętrzna doskonałość, b) środki do jej osiągnięcia wskazuje P. Jezus, a te są: zaparcie się siebie, dźwiganie krzyża obowiązków, otucha zwycięstwa; poczucie własnej siły i pomocy Bożej, sprawiedliwość, karność.

D. 16.IV — 30.VI. *O charakterze chrześcijańskim.*

1. a) Poznaj siebie, b) poznaj swój główny i ostateczny cel, c) szanuj swą godność człowieka i chrześcijanina, d) miej stałe zasady, e) idź za niemi, f) czuwaj nad sobą.

2. Powtarzanie całości.

Oddział VII.

Program ogólny. W odpowiedzi na pytanie: *„Co ludzkość w ostatnich 19 wiekach pod wpływem nauki Jezusa Chrystusa rzeczywiście uczyniła"*, dajemy szkic działalności Kościoła w obrazach, skupiających w sobie pewną część życia Kościoła, a przytem powtarzamy zasadnicze prawdy katechizmowe, w związku z temi obrazami.

Program szczegółowy:

I (wrzesień): Kościół—sposób założenia—cel — znamiona — organizacja—stan obecny na podstawie dat statystycznych i geograficznych—hierarchja Kościoła.

II (październik): Przyczyny szybkiego rozrostu Kościoła i przeszkody, tamujące ten rozrost; czas największej powagi

i świetności Kościoła i stan obecny (stosunek państw, narodów i warstw społeczeństwa do Kościoła).

III (listopad): Kościół obrońcą ludów — ogniskiem nauki i sztuki.

IV (grudzień): Kościelna „służba Boża", jej objawy—rodzaje—miejsca—święta.

V (styczeń): Zakony, zgromadzenia i bractwa w Kościele—ich rozwój aż do najnowszych czasów—znaczenie społeczne.

VI (luty): „Kościół sumieniem ludzkości"—wykazać na historji soborów, orzeczeń Papieży, pism Ojców, Doktorów i Pisarzy Kościoła.

VII (marzec): Miłosierdzie w dziejach Kościoła.

VIII (kwiecień): Kościół w Polsce od 966—1563 r. t. j. do końca soboru Trydenckiego.

IX (maj): Kościół w Polsce od 1563—do obecnych czasów.

X (czerwiec): Święci i zasłużeni dla Kościoła ludzie w Polsce.

Równolegle z pracą naukowo-religijną wspólną kształci się młodzież przez prywatną lekturę dzieł religijnych, nad czem czuwa ks. Prefekt.

WSKAZÓWKI METODYCZNE.

1. Nauka religji nie może być *tylko* jednym z przedmiotów naukowych w szkole powszechnej, ponieważ swą treścią obejmuje najdalsze głębie życia ludzkiego, a więc ma zupełnie swoiste zadania wychowawcze.

2. Nie może ona lekceważyć naturalnej strony dziecięcia, owszem winna uwzględniać wyniki najnowszych badań w tym kierunku. To, co z tych badań jest *rzeczywiście stwierdzone*, przyjąć, wyzyskać w swym zakresie działania i na tem budować życie nadnaturalne, które nie jest czemś oderwanem od życia naturalnego, lecz jego udoskonaleniem i koroną.

3. Na pytanie: „czego uczyć dziatwę w szkole powszechnej?" należy dać ogólną odpowiedź: „uczyć tego, co jest rzeczywistą, uznaną przez Kościół nauką katolicką"; a więc nie osobistych opinij—hipotez—teoryj—dociekań filozoficznych, przyczem miarą winien być rozwój duchowy dziatwy i istotna potrzeba i praktyczność w życiu. Określają to programy, które są dyrektywą w zestawieniu tematów katechez.

4. Materjał naukowy czerpać należy:

a) z historji biblijnej, która jest historją Objawienia;

b) z katechizmu, który jest systematycznem zestawieniem prawd objawionych;

c) z liturgiki czyli nauki o obrzędach katolickich, będących zewnętrznemi objawami czci religijnej wewnętrznej;

d) z historji Kościoła katolickiego (a u nas szczególnie z historji Kościoła katolickiego w Polsce), która znowu przedstawia, jak myśl Boża przyjęła się, rozwinęła się i odmieniła ludzkość.

Nie należy jednak tych poszczególnych gałęzi nauki religji rozdzielać w szkole powszechnej, owszem trzeba je łączyć w harmonijną całość.

Stosunek wzajemny tych poszczególnych gałęzi nauki religji w szkole powszechnej jest taki:

a) W I i II roku nauki uczymy ustnie — bez podręcznika, opierając się na historji biblijnej i na tem, co dziecię już przeżyło z dziedziny religji czy to w rodzinie, czy w kościele; zaledwie kilkanaście zdań katechizmowych przyswaja sobie dziecię na pamięć na tym stopniu nauki; o obrzędach tylko tych mówimy, które są w związku z historją biblijną lub w których dziecię brało udział i to jakby mimochodem, przygodnie, w sposób przystępny; z historji Kościoła najwyżej życiorys Świętych — przedstawiający interesująco czyn lub stan religijny, dostępny dziecięciu w tym wieku.

b) W III i IV roku nauki wysuwa się katechizm na pierwszy plan, ale zawsze opiera się o historję biblijną nietylko przy pytaniach katechizmowych historycznych, lecz i przy innych, a wtedy służy jako ilustracja konkretna, z której przez abstrakcję, analizę, indukcję dochodzimy do tekstu katechizmowego. Zarzucić wypada dawny zwyczaj przeznaczenia jednej godziny na katechizm, jednej na historję biblijną. O obrzędach przygodnie; z historji kościelnej czasem dobrze dobrane krótkie zdarzenia dla uzmysłowienia prawd katechizmowych. W każdym razie, choć katechizm na tym stopniu ma rolę kierującą, to mimo to nie zaczynamy lekcji od tekstu katechizmowego — przeciwnie, *z reguły* idziemy przez opowiadanie z historji biblijnej lub kościelnej lub z obrzędu do tekstu katechizmowego. *Wyjątkowo* stawiamy tekst katechizmowy na początku lekcji, jak to powiemy niżej.

c) W V, VI, VII roku nauki religji stosunek ten, przedstawiony powyżej pod b), przesuwa się na korzyść katechizmu, ale nigdy nie zrywa się związku z innemi gałęziami nauki religji. Wiadomości z liturgiki i historji kościelnej są tu coraz obfitsze, ale nie ujęte w system.

W programach obecnych materjał naukowy I i II roku nauki, III i IV roku nauki, V, VI i VII roku nauki szkoły powszechnej rozłożony jest tak, by pozostawał w stosunku kół współśrodkowych, zataczanych coraz większym promieniem. Dzieje się to dlatego, aby, przechodząc po 3 razy ten materjał i rozszerzając go — 1) uwzględnić rozwój umysłowy dziatwy, 2) lepiej utrwalić poznane prawdy przez powtarzanie. W ten sposób ma się na uwadze te dzieci, które wcześniej mogą opuścić szkołę, a winny mieć całość nauki.

5. Obok programu winien nauczyciel religji przygotować rozkład materjału, przeznaczonego na poszczególne oddziały, *na poszczególne godziny*. W tym celu należy przed rozpoczęciem roku szkolnego obliczyć *rzeczywistą liczbę godzin*, przeznaczonych na naukę religji; z tego należy odjąć liczbę godzin, przeznaczonych na powtarzanie przerobionego materjału naukowego; stosownie do otrzymanej liczby godzin należy wiadomości, objęte programem, podzielić na tyle jednostek metodycznych (tematów), ile godzin, przyczem należy zwracać baczną uwagę na to, by te jednostki można zupełnie przerobić w 45 minutach; poznać cel, który mamy osiągnąć w tej lekcji — wyszukać dla niej jednolity tytuł, który ma być wpisany do dziennika lekcyjnego — obmyśleć sposób przeprowadzenia lekcji — wybrać formę, tok lekcji — przygotować wszystko, co potrzebne do tej lekcji — zastanowić się nad zastosowaniem praktycznem tej lekcji. Najlepiej wypisać sobie powyższy plan lekcyjny w osobnym, dość grubym zeszycie. Doświadczenie wskaże nam błędy, popełnione przy układaniu planu szczegółowego, lekcyjnego — nasunie nam nowe drogi; — a tak poprawiany, uzupełniany zeszyt — owoc wieloletniej praktyki—może być znakomitym przewodnikiem metodycznym.

6. Plan każdej lekcji bez względu na to, skąd zaczerpnięto temat, musi mieć następujące części:

I. *Wstęp:* Tu należy: a) odpytanie poprzedniej lekcji, b) nawiązanie nowej lekcji do poprzedniej, c) przygotowanie dziatwy przez podanie koniecznych wiadomości do zrozumienia nowej nauki (te trzy czynności mają formę pogadanki), d) zapowiedzenie nowej lekcji w formie krótkiej, jasnej, czasem w formie pytania; to dobrze jest zapisać na tablicy.

II. *Podanie nowej nauki* w formie: a) opowiadania zaczerpniętego z historji biblijnej, z historji kościelnej, z żywotów Świętych, b) albo opisu jakiegoś przedmiotu lub czynności, c) lub przez pokazanie przedmiotu względnie czynności, d) wreszcie przez wypisanie tekstu katechizmowego.

III. *Opracowanie:* a) powtórzenie opowiadania przy pomocy pytań, b) wyjaśnienie słów przez zastąpienie ich innemi, c) wyjaśnienie zwrotów przez parafrazę, d) wyjaśnienie pojęć—rzadko przez definicję ścisłą, z reguły przez pseudodefinicję, e) stworzenie pojęć nowych, f) wysnucie reguły życia, g) wyłożenie myśli (pogłębienie). Przy pokazaniu przedmiotu lub czynności kierujemy obserwacją. Przy wypisaniu tekstu posługujemy się analizą tekstu czyli egzegezą.

IV. *Zebranie w całość:* a) nadanie tytułu jednolitego naszej pracy, b) ułożenie dyspozycji głównych myśli, c) odczytanie tekstu katechizmowego, którego części składowe poznaliśmy, d) stworzenie definicji lub pseudodefinicji, e) ukazanie obrazu.

V. *Zastosowanie praktyczne* — dostosowane do zespołu dzieci — ujęte w krótką formę — złączone z aktem woli.

Tym czynnościom ze strony nauczyciela odpowiadają u dzieci: 1) przygotowanie myśli do pracy i zwrócenie jej w danym kierunku, 2) poznanie (więcej powierzchowne), 3) zrozumienie i zdolność posługiwania się nabytemi wiadomościami, 4) ujęcie w system, 5) wprowadzenie w czyn — w życie.

Najważniejsze z nich: 2, 3 5, pomocnicze znaczenie mają 1 i 4.

Na pierwszy rzut oka wydać się to może szablonem, który prowadzi do bezmyślnej rutyny—zdaje się być trudne i zajmować wiele czasu, w rzeczywistości jednak jest to konieczne — chroni od błąkania się myśli, bezcelowego wielomówstwa — uczy myśleć logicznie — oszczędza czasu, boć pewne z wymienionych czynności dadzą się czasem załatwić jednem zdaniem, a po przełamaniu pierwszych lodów daje to ogromną swobodę.

7. Którą formę wybrać przy nauczaniu religji? Każda nadaje się, której rozumnie używamy przy innych przedmiotach naukowych, jednak ze względu na to, że prawdy podawane przy nauce religji są objawione, należy dać pierwszeństwo formie *opowiadania* (f. akroamatycznej). Posługujemy się nią, ile razy wygłaszamy jakiś nieznany wyraz, wypowiadamy zdanie, ale przedewszystkiem, gdy coś opowiadamy lub opisujemy.

Mówić wtedy możemy albo jednym ciągiem (kursorycznie) i tak czynimy, gdy chodzi o ustęp krótki, zrozumiały przy pierwszem wygłoszeniu; w przeciwnym razie dzielimy cały ustęp na odstępy, które mają tworzyć logiczną całość; możemy im nadać osobne tytuły, a po każdym odstępie odpytujemy, wyjaśniamy. Im mniejsze dzieci, tem mniejsze odstępy. Taki sposób nazywa się statarycznym.

Opowiadanie lub opis mają być zbudowane logicznie, gramatycznie, w prostych zdaniach, językiem prostym, ale szlachetnym, a przy opowiadaniach biblijnych zbliżać się do języka biblijnego, o ile na to rozwój umysłowy dzieci pozwala. Modernizowanie tych opowiadań jest niedopuszczalne.

Wygłaszać je winniśmy: nie za cicho, — nie za głośno, — nie za szybko,—nie za powoli,—nie monotonnie,—nie ze sztucznym patosem—lecz w miarę silnie—w tempie, które pozwoli dzieciom podążać za myślą—z należytem akcentowaniem wyrazów—myśli, — z uczuciem, odpowiadającem treści i nastrojowi dzieci. Tą formą posługujemy się przeważnie przy II części lekcji.

Przy uzmysłowieniu (pokazywaniu, formie deiktycznej) przeważa forma pytająca (erotematyczna), gdyż przez pytania kierujemy obserwacją dzieci. Również używamy tej formy przy I, III, IV, V części lekcji (pod 6). Czasem możemy użyć formy naprowadzającej (heurystycznej), — jednak ze względu na objawiony charakter wiadomości religijnych trzeba zachować w tym kierunku pewną rezerwę—tem więcej, jeżeli ktoś nie ma w tem wprawy, gdyż wtedy napracuje się, a nic nie osiągnie prócz upokorzenia.

Istotę formy erotematycznej stanowi: *pytanie i odpowiedź*. Mówimy tu o pytaniu dydaktycznem, które niekoniecznie musi być pytaniem gramatycznem, gdyż może to być i polecenie, np.: „wylicz 7 Sakramentów".

Nie możemy tu wyczerpać całej nauki o rodzajach pytań, o ich celu, ich budowie, logicznem następstwie, przymiotach, sposobie stawiania pytań, zachowaniu się uczniów wobec pytań, gdyż to znaleźć można w każdym podręczniku dydaktyki.

Forma deiktyczna (uzmysławiająca) jest formą pomocniczą przy wyżej omówionych dwu formach i zawsze musi być z jedną *z nich złączona*.

Rozróżniamy uzmysłowienie realne, gdy pokazujemy rzecz lub czynność, podpadającą pod zmysły, i uzmysłowienie logiczne np. opowiadanie o jakiemś konkretnem zdarzeniu. Obu rodzajami możemy się posłużyć i posługujemy się chętnie. Środkami uzmysłowienia są: rzeczy lub czynności, o których mówimy, modele, obrazy, rysunki, mapy, symbole i t. p.

Uzmysławiamy albo przy przygotowaniu, albo przy podaniu nowych wiadomości, albo przy wyjaśnianiu, albo przy zbieraniu w całość i szczególnie przy tem ostatniem, gdy chodzi o obraz, przedstawiający zdarzenie historyczne, będące tematem lekcji (patrz punkt 6).

Analiza tekstu (egzegeza) winna być tu uważana jako odmiana formy akroamatycznej. Posługujemy się nią, gdy chodzi o skrócenie postępowania w nauczaniu.

8. Najważniejszą rzeczą przy nauczaniu, szczególnie elementarnem, jest droga, po której prowadzimy myśl dzieci, czyli tok nauczania. Główną zasadą przy wybraniu toku jest:

a) idź tą drogą, jaką rzecz jakaś powstaje (tok genetyczny),
b) idź od rzeczy znanych do nieznanych,
c) idź od rzeczy konkretnych do abstrakcyjnych,
d) idź od pojęć szczegółowych do ogólnych.

Stosownie do tych zasad dajmy pierwszeństwo tokowi genetycznemu, np.: Chrystus naucza — gromadka około 500 osób uwierzyła — Chrystus organizuje tę gromadkę — wybiera uczniów — wybiera apostołów — daje im władzę nauczania, uświęcenia, rządzenia — zsyła Ducha św. — i w ten sposób tworzy Kościół, t. j. gromadę, do której należą: Ojciec św., Ks. Ks. Biskupi, Kapłani i wierni (pseudodefinicja przez wyliczanie).

Obok tego posługujemy się analizą logiczną przy tworzeniu pojęć wyższych (ogólniejszych) z niższych (szczegółowych); przy tworzeniu sądów z wypadków konkretnych posługujemy się indukcją. Oba te toki to *uogólnianie*. Pamiętajmy jednak, że po osiągnięciu celu naukowego w szkole powszechnej przez *abstrakcję, analizę logiczną i indukcję*, należy dla utrwalenia i ułatwienia rozumienia dzieciom odbyć powrotną drogę: determinację, syntezę logiczną, dedukcję. Przykładami tego toku mogą być katechezy H. Stieglitza.

9. Nastrój w czasie nauki nazywamy tonem nauczania. Ton w czasie lekcji religji winien być pobożny, podniosły, pełen wiary, a mimo to serdeczny i swobodny. Zależny on jest:

a) od osobistości nauczyciela. Jeżeli to mąż boży — czcigodnej powierzchowności — wymowny — miłujący dzieci i swój zawód — punktualny — sprawiedliwy, to z jego strony wszystko rokuje dobry ton;

b) od tematu i sposobu ujęcia go tak, aby budził wielostronne zainteresowanie;

c) od zespołu dzieci; te jednak prędko ulegają urokowi nauczyciela i przedmiotu, byle nie ignorowano ich natury dziecięcej, wnikano w ich duszę, nie przemęczano ich, nie trzymano w grozie;

d) od warunków zewnętrznych, jak np. sala szkolna, zgiełk uliczny i t. p.

10. Przy uczeniu się na pamięć należy pamiętać o następujących przestrogach:

a) uczą się dzieci na pamięć tego, co zrozumiały. Naturalnie, że zrozumienie może mieć różne stopnie — wystarczy tu zrozumienie, odpowiadające rozwojowi umysłowemu — głębiej zrozumieją później;

b) materjał pamięciowy ma być ściśle skontrolowany i ograniczony do rzeczy najpotrzebniejszych — resztę materjału naukowego mogą dzieci zachować w luźniejszych zdaniach i wypowiadać swemi słowami;

c) to, co przeznaczone do wyuczenia się na pamięć, winno być ściśle odpytane;

d) należy nauczyć dzieci uczyć się na pamięć;

e) na najniższych latach nauki uczą się dzieci na pamięć w szkole pod kierownictwem nauczyciela.

11. Utrwalamy w pamięci dziatwy materjał naukowy przez powtarzanie. Powtarzamy: a) na każdej lekcji lekcję poprzedzającą, b) przy końcu miesiąca lub lepiej przy ukończeniu pewnej grupy wiadomości, c) przy końcu roku całość — jednak wtedy kładzie się wagę na najgłówniejsze prawdy, nie gubiąc się w szczegółach, d) przy ukończeniu szkoły.

12. Dziatwę ze szkoły powszechnej należy przygotować w szkole do przyjęcia trzech Sakramentów: Pokuty, Ołtarza, Bierzmowania. Program przygotowania jest umieszczony przy II oddziale; do Sakramentu Bierzmowania przygotowujemy z okazji wizytacji kanonicznej lub bez względu na nią — a należy to zrobić przed opuszczeniem szkoły. Przy tem przygotowaniu należy położyć nacisk: a) na ogólne wiadomości religijne dziatwy, b) na to, *co ten Sakrament daje,* c) na to, *do czego obowiązuje.* Zwykle kładzie się nacisk na czynności zewnętrzne, stąd skutek niedostateczny.

13. Dziecię powinno brać udział w mistycznem życiu Kościoła. Dzieje się to: a) przez modlitwę, której tajniki przed dziećmi trzeba otworzyć — rozbudzić modlitwę duszy;

b) w porozumieniu się z nauczycielem śpiewu wybrać i wyuczyć dziatwę prześlicznych naszych pieśni kościelnych, które i w szkole i w kościele ma młodzież śpiewać;

c) ułatwić przystępowanie do S. Pokuty i Ołtarza i nauczyć z nich czerpać łaskę do walki ze złem i do postępu w dobrem;

d) nauczyć słuchania Mszy św. przez przewodniczenie im w modlitwach, dostosowanych do poszczególnych części i w pieśniach;

e) w egzortach dać syntezę nauki religji i życia katolickiego. Egzorta wygłaszana tylko przez kapłana — trwa 15 minut — musi uwzględnić wiek dziecięcy.

WSKAZÓWKI

do prowadzenia nauki religji rzymsko-katolickiej w szkołach powszechnych I—VI klas.

ułożył

Ks. ANTONI CIEPLIŃSKI,

naczelny wizytator nauki religji rz.-kat. w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Program nauki religji rzymsko-katolickiej dla szkół siedmioklasowych powszechnych, zatwierdzony przez Zjazd ks. ks. Biskupów polskich na VI sesji dnia 29 sierpnia 1919 r. i wydany w osobnej broszurce nakładem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego może być zastosowany we wszystkich szkołach powszechnych bez względu na ich typ z pewnemi oczywiście ograniczeniami.

W szkole *sześcioklasowej* oddział I—V mają program identyczny z programem nauki w tychże oddziałach szkoły siedmioklasowej. Ponieważ oddział VI i VII w tych szkołach uczyć się ma równocześnie w tej samej izbie, należy dla każdego z tych oddziałów poświęcić w każdym tygodniu po jednej godzinie lub dwa razy po pół godziny na naukę głośną, polecając drugiemu oddziałowi w czasie nauki głośnej innego oddziału albo zająć się cichem powtórzeniem tego, czego właśnie uczył się w rozmowie z ks. prefektem (nauczycielem religji), lub przygotowaniem się do lekcji następnej. Wobec krótszego wymiaru czasu na lekcje głośne materjał ulec musi pewnej, ale bardzo niewielkiej redukcji.

W szkole *pięcioklasowej* oddział I-IV mają program identyczny z programem nauki w tychże oddziałach szkoły siedmioklasowej. Oddziały V, VI i VII uczyć się mają równocześnie w tej samej izbie. Dzieli się więc te trzy oddziały na dwie grupy: do jednej należy oddział V, a do drugiej oddział VI i VII. Każdą z tych dwu grup uczy się oddzielnie, poświęcając każdej z nich po jednej godzinie lub dwa razy po pół godziny w tygodniu na naukę głośną. Grupa druga, mieszcząca w sobie oddział VI i VII, uczy się razem tego samego materjału naukowego, mianowicie w jednym roku materjału oddziału VI, a w drugim materjału oddziału VII.

W szkole *czteroklasowej* oddział I i II uczy się wedle programu szkoły siedmioklasowej bez żadnej różnicy. Oddziały III i IV, które uczą się w tej samej izbie razem, uczą się w jednym roku materjału przeznaczonego dla oddziału III, a w drugim roku materjału, przeznaczonego dla oddziału IV szkół siedmioklasowych. Oddział V—VII traktuje się tak, jak w szkole pięcioklasowej.

W szkole *trzyklasowej* uczy się oddział I i II razem. Wobec tego uczą się one co roku wedle programu nauki dla oddziału I szkoły siedmioklasowej, a różnica w materjale corocznym polega na tem, że co roku opowiadamy inne zdarzenia z życia Pana Jezusa i że dzieci młodsze zapytujemy o rzeczy łatwiejsze, a od dzieci starszych wymagamy odpowiedzi na pytania trudniejsze. Przygotowanie dzieci oddziału II do św. Spowiedzi i Komunji (t. j. materjał naukowy oddziału II szkoły siedmioklasowej) odbywać się musi w godzinach pozaprogramowych i to tak, aby te dzieci mogły przystąpić do SS. Sakramentów najpóźniej przed końcem roku szkolnego.

Nauka oddziału III i IV odbywa się jak w szkole czteroklasowej, a oddziału V—VII, jak w szkole pięcioklasowej.

W szkole *dwuklasowej* oddziały I—III uczą się razem w jednej izbie stale co rok materjału nauki oddziału I szkoły siedmioklasowej z tą różnicą, że celem podtrzymania zainteresowania dzieci opowiadamy co rok coraz inne zdarzenia z życia Pana Jezusa. W ten sposób po trzech latach nauki dzieci, które kończą trzeci rok nauczania, osiągną cel ten sam, co po trzecim roku nauczania w szkole siedmioklasowej. Przygotowanie do Sakramentu św. Spowiedzi i Komunji, jak w szkole trzyklasowej.

Nauka w oddziale IV i V odbywa się wedle programu tychże oddziałów szkoły siedmioklasowej z tem, że odbywa się w sposób przemienny: w jednym roku przerabia się z tymi oddziałami materjał oddziału IV, a w drugim materjał oddziału V.

W szkole *jednoklasowej* odbywa się nauka oddziału I i II, jak w szkole trzyklasowej, a nauka oddziału III i IV, jak w szkole czteroklasowej. Ponieważ w szkołach jednoklasowych w tych oddziałach są dzieci drugo- (w oddziale III), a nawet trzecioroczne (w oddziale IV), należy co rok omawiać inne zdarzenia z życia Pana Jezusa i co rok omawiać z silniejszym naciskiem coraz inne tematy, wskazane w programie nauki tych oddziałów w szkole siedmioklasowej.

№ 5152.
Imprimatur.
Varsaviae, d. 26 Augusti 1920 a.

Vicarius Generalis Protonotarius Apostolicus **Leopoldus Łyszkowski**
Notarius **Al. Grabowski.**

Druk. J. Buriana, Mazowiecka 11.

